

(Aralık / December 2023) Sayı 7 | e-ISSN: 2980-2407

Arap Atasözlerinde Su Teması

The Water Theme in Arabic Proverbs

Bekir ÇAVDAR

<https://orcid.org/0000-0001-7215-4365>
cavdarb@hotmail.com

Süleyman Demirel Üniversitesi | <https://ror.org/04fjte88>
Yüksek Lisans Öğrencisi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve
Belagati, Isparta, Türkiye
Master Student. Süleyman Demirel University, Faculty of
Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric,
Isparta, Türkiye

Prof. Dr. Ramazan KAZAN

<https://orcid.org/0000-0003-3103-111X>
ramazankazan@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel Üniversitesi | <https://ror.org/04fjte88>
Prof. Dr., İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati,
Isparta, Türkiye
Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of
Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric,
Isparta, Türkiye

Atıf | Cites As

Çavdar, Bekir – Kazan, Ramazan. "Arap Atasözlerinde Su Teması". *Burdur İlahiyat Dergisi* 7 (Aralık 2023), 108-119.
<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1384147>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 31 Ekim/October 2023
Kabul Tarihi/Accepted	: 11 Aralık/December 2023
Yayın Tarihi/Published	: 28 Aralık/December 2023

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Bekir ÇAVDAR – Ramazan KAZAN

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Bekir ÇAVDAR %50 – Ramazan KAZAN %50.

The Water Theme in Arabic Proverbs

Abstract

Human beings, trying to recognize and make sense of their own existence, have been in a constant relationship with their environment since the day they existed on earth. This situation led him to know the beings and get to know them more closely. This referral paved the way for meeting and integrating with beings. In particular, "Anâsır-ı Erbaa" (water, air, soil, fire), which constitutes the essence of the universe, has been the most important element for its survival. Many ancient cultures pointed out that life, creatures and living things began with and in water. If you pay attention, you will see that water has an effective place in human life from birth to death. The fact that a large part of our planet is covered with water and that a large proportion of the human body consists of water highlights the role it plays in human life. Water has also been of vital importance for the survival of plants and animals that share and accompany human life. His relationship with water from Anasır-ı Erbaa: It is reflected in his entire life, from cleaning to drinking, from production to energy, from entertainment to irrigation, from war to peace, from trade to shopping. The reason for the existence of living things, the element that ensures the continuation of life, and the basis of life is life itself. It is known that human life biologically begins with water and ends when dehydrated. Scarcity or absence of water has triggered many negativities and sometimes turned into terrible events that led to the extinction of living life. For this reason, experts felt the need to draw attention to the use of water and warn about the waste of water. Additionally, religious literature warns against wasting water while performing ablution, even from a river. Therefore, water, which deeply affects human life culturally, politically, economically and environmentally, has also shown its effect in the field of literature. However, in Turkish culture, it is socially accepted that water is a "cherished" entity. In this regard, water not only influenced the emergence of proverbs in many languages, but also caused the emergence of Arabic proverbs. This situation is even reflected in daily use. Water has a special value, especially due to the place where Arabs live. Oases emerged thanks to the water that painted the deserts green. Just as water is a part of daily life, it has also been the source of the emergence of Arabic proverbs. Based on this, the study will discuss the issue of water, which caused the formation of Arabic proverbs. While doing this, first the Arabic version of the proverb will be given based on the sources. Then, attention will be drawn to the strange words, if any, and the reason why the proverb is said. Turkish proverbs will also be mentioned from time to time to clarify the subject. The subject will be tried to be completed with a brief interpretation of each proverb.

Keywords: Language and Rhetoric, Parable, Proverb, Literature, Water

Arap Atasözlerinde Su Teması

Öz

Kendi varlığını tanıma ve anlamlandırmaya çalışan insan, yeryüzünde var olduğu günden bu yana çevresiyle sürekli bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu durum onu varlıkları bilmeye, daha yakından tanımaya sevk etmiştir. Bu sevk ediş varlıklarla tanışmanın ve bütünleşmenin yolunu açmıştır. Özellikle kâinatın özünü teşkil eden "Anâsır-ı Erbaa" (su, hava, toprak, ateş) onun hayatını sürdürülebilmesi için en önemli unsur olmuştur. Birçok kadim kültür hayatın, canlılığın ve canlılığın suyla ve suda başladığına işaret etmişlerdir. Dikkat edilse görülecektir ki su, insan hayatında doğumundan ölümüne kadar etkin bir şekilde yer etmiştir. Gezegenimizin büyük bir bölümünün sularla kaplı olması ayrıca insan vücudunun büyük oranının sudan teşekkül etmesi onun insan hayatında oynadığı rolü ön plana çıkarmıştır. Su insanın hayatına paydaş olan ve eşlik eden bitkilerin ve hayvanların hayatının idamesi için de hayati öneme sahip olmuştur. Onun Anâsır-ı Erbaa'dan olan su ile ilişkisi: Temizlikten içmeye, üretimden enerjiye, eğlenceden sulamaya, savaştan barışa, ticaretten alışverişe kadar hayatının tümüne yansımıştır. Canlıların varlık nedeni, hayatın devamını sağlayan unsur ve hayatın temeli, hayatın ta kendisi olmuştur. Bilinmektedir ki, insan hayatı biyolojik olarak suyla başlar ve susuz kaldığında biter. Suyun kıtlığı veya yokluğu birçok olumsuzluğu tetiklemiş kimi zamansa canlı hayatın ortadan kalkmasına yol açan dehşetli hayiselere dönüşmüştür. O nedenle uzmanlar da suyun kullanımı konusuna dikkat çekerek suyun israfı konusunda uyarıda bulunma gereği duymuşlardır. Ayrıca dinî literatürde ırmaktan bile abdest alınırken suyun israf edilmemesi noktasında ikazda bulunulmuştur. Dolayısıyla insan hayatını kültürel, siyasi, iktisadi ve çevresel olarak derinden etkileyen su, bu etkisini edebiyat alanında da göstermiştir. Bununla beraber Türk kültüründe de suyun "aziz" bir varlık oluşu toplumca kabul görmüştür. Bu meyanda su, birçok dilde atasözlerinin ortaya çıkışına tesir ettiği gibi Arap atasözlerinin de zuhuruna neden olmuştur. Hatta bu durum günlük kullanıma dahi yansımıştır. Özellikle Arapların yaşadıkları mekân itibarıyla suyun ayrı bir değeri söz konusu olmuştur. Çölleri yeşile boyayan su sayesinde vahalar ortaya çıkmıştır. Adeta su, günlük hayatın bir parçası olduğu gibi Arap atasözlerinin de ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir. Buradan hareketle çalışmada Arap atasözlerinin teşekkülüne neden olan su konusu ele alınacaktır. Bu yapılırken önce atasözünün Arapçası, kaynaklardan hareketle verilecektir. Daha sonra varsa garip kelimeleri, atasözünün söylenme nedenine dikkat çekilecektir. Konunun netleşmesi için zaman zaman Türk atasözleri de zikredilecektir. Her atasözün kısa bir yorumuyla konu tamamlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Mesel, Atasözü, Edebiyat, Su

Giriş

İnsanın hayatı boyunca elzem olan başta toprak ateş, hava, suyun ve çevresinin üzerindeki etkisi bilinmektedir. Bunlar aynı zamanda edebî ürünlere de yansımış, tecrübelerden hareketle yeni atasözleri

doğmuştur. Bu bağlamda en önemli ihtiyaç maddelerinden olan suyun da değişik kullanımı ile yeni atasözlerinin teşekkülüne kaynaklık ettiği görülmektedir.

Atasözleri ve deyimlerin, bir toplumun hayat tarzını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, tutum ve davranışlarını, zekâ seviyelerini yansıttığı da ifade edilebilir. Onlar bir milletin mührünü taşıyan önemli kültür varlıklarıdır.¹ Varoluşundan bu yana insanoğlunun hayatıyla iç içe geçmiş olan su, günlük konuşma dilinde atasözü ve deyimlerde geniş bir yer bulmuştur. Nesilden nesile aktarılıp kalıplaşarak yaygın kullanıma ulaşan deyimler, daha önceki kuşakların birikimlerini, deneyimlerini ve gözlemlerini yansıtır.² Arap edebiyatının önemli edebî türlerinden biri de atasözleridir. Toplum tarafından bu sözler benimsenmiş, Arap edebiyatının ilk dönemlerinden itibaren halin gereğine göre kullanılmış ve kullanılmaya da devam etmektedir.³ Alanla ilgili literatür taraması yapıldığında Arap atasözlerinde su temasını işleyen bir araştırmaya rastlanmadığı için böyle bir çalışma uygun görülmüştür.

Yapılan çalışmada Arap atasözlerini derleyen kaynaklardan önemli olanlardan bir kısmı gözden geçirilmiş farklı konularda suyla ilgili söylenmiş atasözleri bir araya getirilmiştir. Suyla alakalı atasözleri kalıplaşmış ifade grubunu oluşturduğu için atasözlerinin çevirisi yapılırken bire bir çeviri esas alınmış olup duruma göre eşdeğer çeviri yöntemine de başvurulmuştur. Bu genel girişten sonra Arap atasözlerinin ortaya çıkışına neden olan su ile ilgili atasözlerine dikkat çekilecektir.

1. Su ile İlgili Arap Atasözleri

Atasözleri ve deyimler edebiyatın önemli bir türüdür. Dünya milletlerine ait atasözlerine bakıldığında işledikleri konular arasında birtakım benzerlikler olduğu görülebilir.⁴ “Su akar, yatağını bulur”, “Su küçüğün, sofraya büyüğün.” gibi Türk diline mal olmuş pek çok atasözünün benzerlerine Arap atasözlerinde de rastlıyoruz. Bu çalışma makale boyutunda olduğu için su ile söylenmiş Arap atasözlerinin tamamına yer verilmeyecek olup belli örneklerle sınırlı tutulacaktır. Çalışmada önce varsa garip kelimeler ve atasözlerinin çıkışını hazırlayan olay dikkatlere sunulacaktır. Ayrıca kısa yorumlara yer verilecektir.

Makalenin bu aşamasında su temalı atasözleri ifade edilen metot üzerine ele alınmaya çalışılacaktır.

1.1. اَلْمَاءُ مَلِكٌ اَلْأَمْرِ . Su, işin yöneticisidir/kraldır.⁵

Suyun canlılar âlemindeki önemini dile getiren atasözü, onun değerinin ilk sıralarda olduğuna dikkat çekmektedir. Bu durum teşbih-i belîğ ile anlatılmaktadır.

İnsanlar, işlerini ancak bir yöneticiyle beraber organize olduklarında düzgün yürütürler. Bu söz, işlerini düzgün yapan kimseler için söylenmiştir. Bu bağlamda Ebu Vecez Sadi şöyle demiştir:⁶

"ولم يكن ملك للقوم ينزهم *** إلا صلاح لا تلوى على حسب"

“Bir kavmin yöneticisi olmazsa, işlevini düzgün yapmayan bir çalgı/davul gibi birisi onların başına gelir.”

¹ Bulut M. *Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Dil ve Kültür Aktarımı Aracı Olarak Atasözleri ve Deyimlerin Önemi*. Electronic Turkish Studies, 2013. 8 (13). s.564.565.

² Şirin, H. E v.dğr., *Deyim Yerindeyse*. 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

³ Kazan, Ramazan, “*Arap Atasözlerinin Oluşumuna Tesir Eden Önemli Etkenler*,” Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl:2021/2, Sayı: 47

⁴ Suçin, M. Hakkı, *Arapça Çeviri ve sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Doktora Tezi, 2004,

⁵ ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b.Umer, *el-Mustaksâ fî Emsâli'l-Arab*, s.139.

⁶ ez-Zemaşerî, *el-Mustaksâ fî Emsâli'l-Arab*, s. 139.

Söz konusu atasözü, insanların ihtiyaçlarını karşılamada elzem olan suya dikkat çekmektedir. Su, düzeni sağlayıp huzur içinde insanların yaşamalarına vesile olan adaletli idareciye benzetilmektedir. Esasen bir toplum için yönetici neyse, ihtiyaç anında da su, yönetici gibidir. Böylece atasözünde teşbih edatı ve benzeme yönü zikredilmeyen belîğ teşbihe⁷ de başvurularak suyun önemi edebî bir şekilde ortaya konulmuştur.

1.2. **يُرَقِّمُ عَلَى الْمَاءِ: Suyun üzerine yazı /rakam yazıyor.**⁸

Atasözünün başında bulunan (هو) zamiri, hafzedilmiştir. Bunun takdiriyle anlam şöyle olmaktadır: O, su üzerine yazı yazıyor.

Bu atasözü, uzman/maharetli bir kimse için söylendiği gibi boş işlerle uğraşan kişi için de söylenir. Zahiren su üzerine yazılan rakam aniden kaybolur. Bu durumda yazmanın ve kalıcı olmasını sağlamanın zorluğu söz konusudur. Ayrıca atasözünde yazılması mümkün olmayan yere rakam yazıyor denilerek, o kişinin alanında ne kadar hünerli olduğu da anlatılmış olmaktadır. Yani olması veya yapılması çok zor ve uzmanlık isteyen bir işi yapan kişi bir yerde takdir edilmektedir.

Suyun üzerine yazı yazmak mümkün gibi gözükmesine de bazı insanların imkânsız gibi olanı gerçekleştirdikleri de bir hakikattir. Böylece ilimde ve sanatta ilerleme sağlanmaktadır. Bu söz mimarlıktaki maharetiyle adından hâlâ söz ettiren Mimar Sinan (ö.1588) gibi insanlar için söylenebilir.

Atasözünün diğer bir kullanım şekli ise hiçbir etkisi veya tesiri olmayan gereksiz işlerle meşgul olan kişi için söylenmesidir. Bunun örneği İbn-i Rûmî'nin (ö.283) aşağıdaki şiirinde söz konusudur:⁸

(وكم قارع سمعي بوعظٍ يجيده *** ولكنه في الماء يرقم ما رقم)

“Öğüdü kulağıma gelen niceleri vardır ki, o suya yazı yazıyor/boşuna uğraşiyor.” Yani öğüdü kulağıma girmiyor ve kalbime de tesir etmiyor. Boş işlerle uğraşiyor.

Bilindiği üzere söz, kalpten çıkarsa kalbe ulaşır. Dilden çıkarsa tesiri ancak kulakta kalır. Bir sözün veya öğüdün başkasına tesir edebilmesi için yürekten çıkması, söyleyenin o konuda samimi olması gerekir. Eğer böyle değilse, muhatapta herhangi bir etki bırakmaz. Böylece öğüt veren kişinin sözlerinin insanlara hiçbir etkisi olmaz. Türk atasözünde ifade edildiği üzere havan da su döğer.

Dolayısıyla kendini düzeltemeyen başkasını düzeltemez. İnsan kendi davranışlarını düzelttikten sonra başkalarına bir şey söylese, söylediklerinin faydası olur. Aksi takdirde mâlâyâniyle uğraşmaktan öteye gitmemiş olur. Bu durumda “lisan-ı hal, lisan-ı kâlden üstündür” sözünün anlamı oldukça dikkat çekicidir.

1.3. **لَوْ بَعَثَ الْمَاءُ غُصَصْتُ. Keşke su içmeseydim de boğazımda kalmasaydı.**⁹

غُصَصْتُ fiili (ب) harfî ceriyle kullanıldığında, su ve benzeri şeylerin boğazda kalması, neredeyse yutamamak anlamına gelmektedir. Atasözünde geçen الْعُصَّةُ kelimesi الشَّجَا (yiyecek vb. kolay yutamamak, boğazı tıkayan nesne) anlamına gelmektedir. Leys'in (ö.373/983) غُصَصْتُ بِالْقَمَّةِ وَالْمَاءِ (Lokma ve su boğazımda düğümlendi.) şeklindeki kullanımında aynı mâniaya geldiği görülmektedir.¹⁰

Bu atasözü güvenli bir yerden, güvenli olmayan bir yere gelen kimse için kullanılır. Güvenli bir yerden güvensiz bir ortama gelen kişinin pişmanlığını dile getirmek için bu söz söylenmiştir.

⁷ et-Teftazânî, Sa'duddîn, *Muhtasarü'l-Meânî*, Salâh Bilici Kitapevi'nin Ofseti, İstanbul, 1304. s. 314.

⁸ el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu'l-Emsâl*, s. 535.

⁹ el-Meydânî, Ahmed b. Muhammed, *Mecmeu'l-Emsâl*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, Kahire. 1955, c.2, s. 185.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, c.1, s.3288, Dâru'l Maarif, 1119, Kahire.

Boğazına su düğümlenen kimsenin “Keşke suyu içmeseydim de boğazıma düğümlenmeseydi!” dediği gibi güvenin hâkim olduğu bir yerden kargaşanın veya huzursuzluğun hüküm sürdüğü çevreye gelen kişinin pişmanlığını ifade etmek için bu atasözü kullanılmıştır.¹¹

1.4. مَنْ فَسَدَتْ بِطَائِنَتُهُ كَانَ كَمَنْ غَضَّ بِأَمِّهِ. Arkadaşı tarafından ahlâken bozulan kişi, boğazında su düğümlenen kimse gibidir.¹²

Yukarıda geçen atasözüyle yakından ilgili olan bu söz, bazen su içerken boğazda oluşabilecek düğümlenmenin kişiye verdiği sıkıntılı durumundan hareketle ortaya çıkmıştır. Ahlâklı iken kötü arkadaşlarından etkilenip güzel huylarını terk edip, uzaklaşan kişinin durumu, atasözünde suyu içerken boğazına takılıp kalan kişinin durumuna benzetilmiştir.

Bir kasanın içinde bulunan çürük bir elma, nasıl diğer elmaları da etkiliyorsa, kötü huylu arkadaş da tıpkı bunun gibidir. Kötü arkadaş, kişiyi kötü yola sevk eder. İyi arkadaşsa insanı iyi yola sevk eder. Su hayat için ne kadar önemliyse, insanın edindiği arkadaş/dost da o kadar önemlidir. Su insan hayatını nasıl etkilerse, arkadaş da insan hayatını o denli etkiler. Su içildiğinde nasıl hayat kaynağı oluyorsa, boğazda düğümlendiğinde de hayata bile mal olabilir. İşte kötü huylu arkadaş da tıpkı boğazda kalan su gibi insana sıkıntı ve zarar verebilir.

1.5. أَعْرُ مِنَ الدَّبَائِ فِي الْمَاءِ. Sudaki kabaktan daha aldatıcı¹³

Atasözündeki (أَعْرُ)kelimesi, (عَرَّ) kökünden türeyen ve ismi fail vezninde olan (العَارِ) kelimesi, (العَافِلِ) şeklindeki (gâfil olan, aldanan, aldanmış,) kelimesiyle aynı anlama gelmektedir.¹⁴ Hal böyle olunca aynı kökten gelen ve ism-i tafdil sığasında olan أَعْرُ (daha aldatıcı) anlamını ifade eder.

Bu atasözünün ortaya çıkışına sebep olan olay şöyle aktarılmaktadır: Bir bedevi pişmiş ve aşırı sıcak olan bir kabak yedi ve kabak ağzını yaktı. Ağzı yandıktan sonra şöyle dedi: “Kabak suda yetmişmiş olsa bile seni kandırmasın!”¹⁵

Görüldüğü üzere kabak, her ne kadar sulanarak yetişse de durumunun değişmesiyle umulmayacak hale dönüşebilir. Dolayısıyla işlerin iç yüzünü bilmeyen kişi ummadığı bir sonuçla karşılaşabilir. Bu durumu, “Ummadığın taş, baş yarar.”¹⁶ Türk atasözü ile de ifade etmek mümkündür. İnsan hiç beklemediği anda kötü sürprizlerle karşılaşabilir.

1.6. وَيَشْرَبُ جَمَلًا مِنَ الْمَاءِ. Devesi de sudan içiyor.¹⁷

Bu atasözünün çıkış nedeni hakkında şöyle bir hadise rivayet edilir: Bir adam bir kadınla evlenir. Daha sonraları ondan nefret eder. Bunun üzerine onu boşar, sonra bir müddet (evlenmeden) yaşar. Bir süre sonra develerle yolculuk eden bazı kadınlar, bu adamın önünden geçerken adamdan su isterler. Adam onlara ve develerine su verir. Sonra adam boşandığı kadını devesinin üzerinde, ona su içirirken görür ve tanır. Bunun üzerine alaycı bir şekilde "Devesi de sudan içiyor." der.

Bu atasözünde ironik yolla alay etme söz konusudur. Zahiren olumlu bir ifade kullanılıyor fakat bunun aksi kastediliyor. Sanki atasözündeki adam, “ben seni boşadığım ve senden nefret ettiğim halde benim verdiğim suyla deveni suluyorsun” diyerek boşadığı eşini azarlıyor. Sonuç olarak bu atasözü, sevilmeyen ve kendisinden nefret edilen kişiyle alay etmek için söylendiği ifade edilebilir.

¹¹ el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu'l-Emsâl*, s.431.

¹² ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ Fi Emsâli'l-Arab*, s. 319.

¹³ el-Meydânî, Ahmed b. Muhmmmed, (1955) *Mecmeu'l-Emsâl*, c.2, s. 63.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, c.1, s.3233.

¹⁵ el-Meydânî, *Mecmeu'l-Emsâl*, c.2, s.174.

¹⁶ Aksoy, Ö. Âsım, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, (İstanbul, İnkılâp yay, 1984) c.2, s.143.

¹⁷ el-Meydânî, *Mecmeu'l-Emsâl*, c. 2, s. 369.

1.7. شَرُّ السَّمَكِ يُكَدِّرُ الْمَاءَ. **Balığın şerlisi, suyu bulandırır.**¹⁸

Balık bedence ne kadar küçük olursa olsun, zahiren suyu bulandırabilir; yararsız veya içilmez hâle getirebilir. Küçük de olsa balığın hareketli ve canlılığı ortallığı bulandırabiliyorsa, düşman da ne kadar küçük ve zayıf olursa olsun, sıkıntı ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla ona karşı da dikkatli ve uyanık olması gerekir. Nitekim el-Meydani bu atasözünün açıklanmasında şu ifadelerle de yer vermektedir:¹⁹ لَا تَحْقِرْ حَاسِمًا صَغِيرًا Hasımı küçük bile olsa, hor görme!

“Düşmanın karınca ise de hor bakma!”²⁰ şeklindeki Türk atasözü bununla aynı anlamı ifade etmektedir. Düşmanın senden ne denli güçsüz olursa olsun, ona önem vermemezlik etme, tetikte bulun, böyle bir düşman, kayıtsızlığından yararlanır; zayıf yanını bulup seni alt edebilir.

Güncel bir örnek vermek gerekirse hâlen sürmekte olan Rusya-Ukrayna savaşının, başlangıçta Rusya'nın kesin üstünlüğüyle sonuçlanacağı düşünülürken Batının da desteğini alan Ukrayna, Rusya ile kıyaslandığında küçük ve güçsüz görünmesine rağmen henüz Ukrayna karşısında tam bir üstünlük sağlayamamıştır. Sonuç olarak düşmanın küçük görülmesi, onun verebileceği zarardan daha tehlikeli olabileceği söylenebilir.

1.8. وَذَقَّ الْعَيْرُ إِلَى الْمَاءِ. **Zebra (sonunda) su içmeye yanaştı.**²¹

Hayvanlardan zebranın bir özelliğine de dikkat çeken atasözü, ilk başta teklif edilen ve davet edilen güzel ve iyi teklifleri kabul etmeyip reddeden daha sonra kabul eden kimse için söylenmiştir²².

Atasözünde kullanılan وَذَقَّ fiili, أراد، أحب، اشتهى “sevdi, istedi, arzuladı”²³ anlamlarına gelmektedir. Yani ilk başta kabul etmeyip ayak direyen kişinin daha sonra istemesi وَذَقَّ²⁴ fiiliyle anlatılmıştır.

Burada inatçı kişinin önce ortaya koymuş olduğu tavrı bırakarak uygun davranışı istemeyerek de olsa kabul ettiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bir kişinin sonradan zorla da olsa kabul edeceği bir konuda ayak diremesinin anlamsızlığına işaret vardır.

1.9. أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتِ فِي الْمَاءِ. **Burun havada, kış suda!**²⁵

Bu atasözü kendisi alçak/zelil olduğu halde kendini yücelten, kibirli kimse için söylenmiştir.²⁶

Kibir içerisinde olan fakat yapması gerekeni eda edemeyen insanların durumu atasözünde oldukça güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Nitekim şürde de Nabiğa (ö.65/685) aynı konuya şöyle işaret etmiştir:

(بالأرض استاهم عجزا وأنفهم*** عند الكواكب بغيا يا لذا عجا)

Ne şaşılacak şey! Acizlikten kışları yerededir, azgınlıktan burunları yıldızlardadır.²⁷

Esasen kibirli insan, kendisinde bulunmayan bir özellikte nefsinin başkalarından üstün görür. Bu durum, atasözünde burnun havada olmasıyla ifade edilmiştir. Acizlik ise insanın üzerine oturduğu en alt kısmının suya yakın olmasıyla dile getirilmiştir. İşte acizyet içerisinde olup bu durumunu dikkate

¹⁸ el-Meydâni, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.2, s.369.

¹⁹ el-Meydâni, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c. 2, s. 369.

²⁰ Aksoy, Ö. Âsım, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, c.2, s.116.

²¹ el-Meydâni, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.2, s.31;ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ Fî Emsâli 'l-Arab*, s. 325.

²² el-Meydâni, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.2, s. 316;ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ Fî Emsâli 'l-Arab*, s. 325.

²³ İbn Manzûr, *Lisanu 'l Arab*, c.1, s. 4827, Dâru'l-Maarif, 1119, Kahire.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisanu 'l Arab*, c.1, s.4827.

²⁵ el-Meydâni, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.1, s. 27;Hutabü 'l Arab Fî Usûri 'l Arabiyyeti 'z Zehideti, Ahmet Zeki Safvet, Mektebetü 'İllmiyye, Beyrut, 1933, 2. Cilt, s. 312.

²⁶ el-Meydâni, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.1, s.27.

²⁷ ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ Fî Emsâli 'l-Arab*, s. 158.

almayan fakat olduğundan fazla gözüken insanların haddini bilmemeleri atasözünde veciz bir şekilde su ile irtibatlandırılarak dile getirilmiştir. İfade edilebilir ki kibirli bir insan, kibrin rezaleti içinde bulunmasına rağmen yapamayacağı ve üstesinden gelemeyeceği şeyi öne çıkararak kendisini dev aynasında görür.

1.10. أَمْحَقُ يَمْطُحُ الْمَاءَ: Aptal suyu yalar.²⁸

Ebu Zeyd (ö.215/830), atasözünde geçen الْمَطَّحُ, kelimesi için, yalamak²⁹ anlamında olduğunu ifade etmiştir. Buna göre anlam, "Aptal, suyu yalayandır" olur.

Normal şartlarda akıllı bir insanın su içme ihtiyacını karşılamak için bardak veya tas gibi bir aleti kullanması gerekirken kullanmayıp suyu yalaması, aptallık olarak nitelendirilmiştir. Nitekim köpek ve kedi gibi hayvanlar su içerken yalayarak içerler. Bu açıdan bakıldığında bir insanın kedi ve köpek gibi su içmesi atasözünde aptallığına hamledilmiştir.

Atasözünde doğru yöntem varken yanlış yöntemleri tercih etmenin aptallıkla, akılsızlıkla ilişkilendirilebileceğine de işaret edilmektedir.

1.11. أَصْلَفُ مِنْ مَلْحٍ فِي مَاءٍ: Sudaki tuzdan daha çok övünür/kendini beğenir.³⁰

(أَصْلَفُ) kelimesi, (صَلَف) kökünden türemiş ism-i tafdil vezninde olup oldukça kendini beğenen, çok övünen anlamına geldiği gibi "bir şeyin içinde çok az bulunan şey" anlamında da kullanılmaktadır.³¹

Tuz, suya düşerse erir ve ondan geriye hiçbir şey kalmaz. Yani değersizleşir. Burada kişi kendini övse ve çok beğense de onun değerinin suda eriyen, kütlesi adeta kaybolan tuz gibi olduğuna dikkat çekilmektedir. Atasözünde tuz, suya girdiğinde nasıl erir giderse, kişiliğini çoktan kaybetmiş bir kişinin de boş yere övünmesine dikkat çekilmektedir.

1.12. إِذَا رَأَى رَأَى السَّكِينِ فِي الْمَاءِ: Beni gördüğünde, suda bıçak görür.³²

Bu atasözünde insana huzursuzluk veren, onu tedirgin eden, korkuya düşüren bir insanı görmekle suda bıçak görmek ilişkilendirilmiştir. İnsan kendisine zarar verebilecek bir alet olan bıçaktan nasıl korkarsa, kendisine zarar vereceğini düşündüğü kişiden de öyle çekinir.

Dikkat edilirse, burada suyun yansıtma özelliğine vurgu yapılmaktadır. Su, ayna görevi gören, korkunun iletildiği bir alet olarak verilmektedir. Kişinin suda bıçak görmesi, kendisine yönelebilecek tehlikenin varlığını ihsas ettirir.

Saflığın, temizliğin sembolü olan suda, bıçağı görmek insan idrakini rahatsız ederek onu dehşetli bir korkuya düşürür. Bu atasözü, Türkçe'de bir kimseye sinsice kötülük etmek anlamına gelen "yılan gibi sokmak"³³ deyimini çağrıştıır niteliktedir. Dolayısıyla kendisine huzursuzluk ve zarar verecek kişi, suda ayan beyan gözüken ve her an düşmanı tarafından kullanılabilir bığağa benzetilmiştir.

1.13. وَأَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتِ الرَّفَّةِ: O, samanın altındaki sudan daha gizlidir.³⁴

Hiç kimseye sezdirmeden iş çevirmek, kendisini gizleyerek ortalığı birbirine karıştırmak ve kimseye belli etmeden şaibeli işler yapmak anlamında kullanılmıştır.

²⁸ el-Meydânî, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.1, s.209.

²⁹ el-Meydânî, *Mecmeu 'l-Emsâl* c. 1, s. 209.

³⁰ el-Meydânî, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.1, s.422.

³¹ İbn Manzûr, *Lisanu 'l Arab*, s. 2484.

³² el-Meydânî, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.1, s. 67

³³ *Türk Dil Kurumu sözlükleri, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*

³⁴ el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu 'l-Emsâl*, s. 236

Samanın altındaki az suyun ilk anda dikkatsizlikten görülmesi mümkün olmayabilir. Bu durum özellikle gözlerden uzak, fark ettirmeksizin iş yapmak isteyenlerin duruma benzetilmektedir. Saman altından su yürütmek deyimini de bu çerçevede dikkate değer niteliktedir. Yine karda yürüyüp izini fark ettirmemek de bu bağlamda zikredilebilir.

1.14. مِنَ الْمَاءِ إِلَى قَرَارِهِ: Su akar yatağını bulur.³⁵

Yağmur suları, sel suları başlangıçta düzensiz aksalar da en nihayetinde bir yerde birleşerek düzenli olarak akmaya başlarlar. Bilinmektedir ki, akarsu çukurunu veya akacağı yatağı gücüyle kendisi kazar.

Bir iş, şartlar neyi gerekli ve zorunlu kılıyorsa o yönde gelişmeye devam eder. Yani zaman içinde belli bir seviyeye ulaşır ve öylece devam eder. Kişi onun akışını veya gidişatını değiştirmeye her zaman güç yetiremez. Bu durumda insanın üzülmesine gerek yoktur. Zira artık iş elden çıkmış, güç kudret yetirilemez hale gelmiştir.

Çevremizde olup biten olaylar da taşkın akan sel suları gibi bize karmaşık görünebilir. Ancak karmaşık ve düzensiz gibi görünen olaylar zaman içinde disipline ve düzene kavuşur. Yani her şey olacağına varır.

1.15. أَصْفَى مِنَ الْمَاءِ: (O eşya veya kişi,) sudan daha temizdir.³⁶

Atasözü suyun berraklığı ve temizliğinden hareketle ortaya çıkmıştır. Özellikle suyun ilk çıktığı kaynaklar, oldukça temiz ve saftır.

Temizlik ve saf olma, suya benzetilmiştir. Zira su kaynağından çıkarken oldukça saf ve temizdir. Daha sonra akarken içerisine başka şeylerin karışmasıyla safiyetini kaybedebilir. Bir cismin her türlü pislikten, bir insanın kötülükten uzak oluşu ve hem cismin hem de insanın saf ve temiz oluşu bu atasözleriyle dikkatlere sunulmuştur.³⁷

1.16. مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءٍ: Bu da sudur; fakat Saddâ kuyusudaki gibi tatlı değildir.³⁸

Her yerde akarsu, nehir ve çaylardan ihtiyaçların karşılanması mümkün olmayabilir. Bu durumda insanlar su ihtiyaçlarını kazdıkları kuyularla karşılamışlardır. Atasözünde geçen (صَدَاءٌ) kelimesi, suyu çok tatlı olan bir kuyu adıdır.³⁹

Atasözünün ortaya çıkışına şu olay rivayet edilir: Bir kadın, Lakî b. Zürrare isimli birisiyle evlenir. Fakat bir süre sonra bu adam ölür. Kadın da kabilesinden başka bir adamla evlenir. Bu kadın, sık sık ilk eşinden bahseder. Bir gün eşi ona, ilk eşinin nesini beğendiğini sorar. Kadın da beğendiği şeyleri anlatır. İkinci kocası da bu iyilikleri yapmaya çalışır. Bir süre sonra hanımına “Lakî’e göre şimdi nasılım? diye sorar. Hanımı da “Sen de eşsin; fakat Lakî daha iyi idi.” anlamına gelen yukarıdaki atasözünü söyler.⁴⁰

Su, insanın temel ihtiyaç maddelerindedir. O, insanın susuzluğunu ve harareti teskin eder. Ancak değişik nedenlerle bulunduğu mekân itibarıyla tadı, berraklığı, kokusu farklılık arz edebilir. Suyun bu özelliği insanda da söz konusu olabilir. İnsan da çevresine göre aldığı terbiyesi, taşıdığı ahlaki

³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fî Emsâli'l-Arab*, s. 67

³⁶ ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fî Emsâli'l-Arab*, s. 86

³⁷ Kazan, Ramazan, *Arap Atasözlerinin Oluşumuna Tesir Eden Önemli Etkenler*. s. 125

³⁸ ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fî Emsâli'l-Arab*, s. 312

³⁹ Meydânî, *Mecmau'l-emsâl*, C. 2, s. 277.

⁴⁰ Meydânî, *Mecmau'l-emsâl*, C. 2, s. 278-279; Kazan, Ramazan, *Arap Atasözlerinin Oluşumuna Tesir Eden Önemli Etkenler*, s.127.

değerleriyle diğer insanlardan farklılık gösterebilir. İşte atasözü de insanın özelliklerinden bir kısmının diğer insanlara göre farklı olabileceğine ve tercih sebebi olacağına dikkat çekilmektedir.

1.17. كَالْقَابِضِ عَلَى الْمَاءِ: O, suyu avcunda tutan kişi gibidir.⁴¹

Atasözün gerçek anlamı alındığı cümlelerin devamından daha net anlaşılmaktadır. Zira suyu avcunda tutan kişinin zaman içinde su, parmak aralarından sızarak yere düşecektir. Böylece elinde sudan bir şey kalmayacaktır. Nitekim bu atasözü, arzuladığı şeyleri elde edemeyen bir adam için söylenir ve şairin şu sözünden alınmıştır:

(فَأَصْبَحَتْ مِنْ لَيْلَى الْعِدَاةِ كَقَابِضٍ عَلَى الْمَاءِ. خَانَتْهُ فُرُوجُ الْأَصَابِعِ)

Leyla'ya sabahın gelişi, avcundaki suyun parmak aralarından akıp giden kişinin durumu gibidir.

Şiirdeki bu durum Kur'an-ı Kerim'de " إِنْ كَبَّاسُ كَفَيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ " (Ancak ağzına su gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir.) şeklinde gelmiştir. قَابِضٌ⁴² (Tutan) kelimesiyle Kur'an-ı Kerim'de geçen بَاسِطٌ⁴³ (yayan) kelimesi birbirinin zıt anlamlısıdır. Ancak avuçlarını suyu yudumlamak için açan kişinin elinde parmak aralarından suyun akıp gitmesiyle sudan bir şey kalmaz. Bu yönüyle her iki mana da birbirine benzerdir.

Bu bağlam da başka bir atasözünde suyu avuçlama, hayal kırıklığı ile irtibatlandırılır. Bu durum şöyle ifade edilir:

44: أَلْخَيْبُ مِنَ الْقَابِضِ عَلَى الْمَاءِ. O, suyu avuçlayandan daha çok hayal kırıklığına uğrayandır.

Atasözünde umulan veya beklenen bir durumun gerçekleşmemesi, kişiyi hayal kırıklığına uğrattığı belirtilmiştir. Su, avuçlandığında parmakların arasından nasıl kayıp gidiyorsa beklediğini veya umduğunu elde edeyen kimsenin emelleri de öylece akıp gider. Umduğunu bulamayan kimse de hayal kırıklığı yaşar. Yani suyun akıp gitmesi gibi hayalleri de akar gider. Özetle söylemek gerekirse "Hiçbir zafer umulanı getirmez."⁴⁵ Her zafer, başarı veya elde edilen şey içinde kayıp veya hayal kırıklığı barındırır.

1.18. مِثْلُ الْمَاءِ خَيْرٌ مِنَ الْمَاءِ: Su gibi olan, sudan daha hayırlıdır.⁴⁶

Bu atasözünün ortaya çıkışı şu şekilde olmuştur: Kendisine ayran ikram edilen adama "Bu, su gibidir" denildi. O da: "Su gibi olan sudan daha hayırlıdır." dedi. Sonra bu söz darb-ı mesel oldu. Bu atasözü aza kanaat eden kişi için söylenmiştir.

Türk dilinde de bu anlayışı destekleyen atasözleri bulabiliriz. Örneğin "Her çok, azdan olur." Çok dediğimiz şeyler, azların birikmesiyle meydana gelmiştir. Çoğu elde etmek için azları biriktirmeye önem vermek gerekir.⁴⁷ Çünkü "Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz."⁴⁸ Çoklar, azların birikmesiyle meydana gelir. Küçük şeyleri hor görenler, büyük şey edinmek fırsatını sürekli olarak geçiriyorlar demektir. Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez. Nitekim bir Türk atasözünde şöyle bir diyalog söz konusudur.

Aza demişler:-Nereye?

⁴¹ el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu'l-Emsâl*, s. 403.

⁴² İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, s.3512,3513.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, s.283,284.

⁴⁴ el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu'l-Emsâl*, s.237.

⁴⁵ Meriç, Cemil, (2005) *Bu Ülke*, İstanbul, İletişim Yayınları. s.24.

⁴⁶ el-Meydânî, *Mecmeu'l-Emsâl*, c.2, s. 264

⁴⁷ Aksoy, Ömer Âsım, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, c.2, s.140.

⁴⁸ Aksoy, Ömer Âsım, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, c.2, s.78.

Çoğun yanına demiş.⁴⁹

Aza kanaat etmemenin zıddı “doyumsuzluktur.” Doyumsuzluk da insan için birçok sıkıntıya sebep olur.⁵⁰

Elde ettikleriyle veya sahip olduklarıyla yetinmeyip daha fazlasının arkasından hırsla koşanlar, sahip olduklarından veya elde ettiklerinden daha fazla ziyan edebilirler. Nihayetinde “Deveyi yardım uçuran (atan) bir tutam ottur”⁵¹ atasözü de buna dikkat çeker.

1.19. **أَشْبَهُ مِنَ الْمَاءِ بِالماءِ. (O), suyun suya benzemesinden daha çok başkasına benzerdir.**

Bu atasözünün çıkışı şu şekilde olmuştur: Bedevinin biri bir adam hakkında konuşurken “Ağzını çevreleyen bıyığı olmasaydı annesi onu ismiyle çağırmazdı. Çünkü o suyun suya benzemesinden daha çok bir kadına benziyordu.” demiştir.⁵²

Yukarıda atasözünün orta çıkışında sözü edilen kişiyi kadınlardan ayıran tek vasfının bıyığı olduğuna dikkat çekilmektedir. Bıyığı olmasa neredeyse annesi onu bir erkek ismiyle değil bir kadın ismiyle çağıracağı ifade edilmektedir. Zira zikri geçen şahısın erkeğe ait özellikleri taşımadığına dikkat çekilmektedir. Atasözünde suyun suya benzetilmesiyle ilgili şahsın da erkeğe ait özellikleri taşımasına vurgu yapılmaktadır.

Geçmiş, geleceğe; suyun suya benzemesinden daha çok benzer,⁵⁴ şeklindeki kullanıma İbn Haldun’un “Mukaddime” gibi bir eserde yer vermesi de dikkat çekicidir.

1.20. **لَا أَفْعَلُ ذَلِكَ مَا حَمَلَتْ عَيْنِي المَاءِ. Gözlerim su taşıdığı sürece bunu yapmayacağım.**

Gözlerin su toplaması, gözyaşların kurumayıp mevcut olması anlamına gelmektedir. İnsanda gözyaşının bulunması sağlık, güç, kuvvetle irtibatlıdır. İnsanın gözünde biriken gözyaşı, hastalığı dışında ancak insanın ölümüyle biter.

Atasözünün bir kimsenin işinde, geliştirdiği projesinde veya fikirde haklı, istekli ve kararlı olduğu zaman takındığı tavrı anlattığı söylenebilir.

Sonuç olarak atasözünde zorluklara yılmadan katlanma ve mücadele içerisinde olmaya devam etme, gözden akan su yani gözyaşıyla irtibatlandırılmaktadır. Nasıl hayatın ve canlılığın simgesi olan gözyaşı akmaya devam ediyorsa, haklı olunan bir konuda kararlı olma halinin de devamlılığı bu atasözüyle dile getirdiği söylenebilir.

1.21. **أَوْجَدُ مِنَ المَاءِ وَمِنَ التُّرَابِ. O, su ve topraktan daha üretkendir/daha verimlidir.**

Atasözünde mübteda olan memduh yani övülen kişiye işaret eden (هو)/o zamiri mahzuftur.

⁴⁹ Aksoy, Ömer Âsım, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, c.2, s.78

⁵⁰ Buna şu durum örnek gösterilebilir: Sıradan bir çiftçiyken daha zengin olabilmeyen hayalini kuran Pahom, uzaklarda bir reisin bedava toprak dağıttığını işitir. Daha çok toprak sahibi olabilmek için bu arzusunu reise bildirir. Cömert reis, “Güneşin doğuşundan batışına kadar kat ettiğin topraklar senindir ancak güneş batmadan başladığın noktaya dönmen gerekir, yoksa tüm hakkını kaybedersin” der. Güneşin doğuşuyla yürümeye başlayan Pahom, bakar ki güneşin batışına az kalmış. Koştukça koşar ve takatı kesilir. Tam yürümeye başladığı noktaya yaklaşmışken ansızın yere yığılır ve düştüğü yerden bir daha kalkamaz. Olanları izlemekte olan reis, adamlarına bir mezar kazdırır ve Pahom’u gömerler. Reis, Pahom’un mezarı başında: “Bir insana işte bu kadar toprak yeter.”⁵⁰ der. Bkz. Tolstoy, Lev N. *İnsan Ne ile Yaşar*, 1. Baskı, İstanbul, Sis Yayıncılık, s.18-46, 2011.

⁵¹ Aksoy, Ömer Âsım, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, c.2, s.110.

⁵² el-Meydânî, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.1, s. 519

⁵³ el-Meydânî, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.1, s. 519

⁵⁴ İbn Haldun, *Mukaddime* (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982-1983, c.1, s.168.

⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fi Emsâli 'l-Arab*, s. 280.

⁵⁶ el-Meydânî, *Mecmeu 'l-Emsâl*, c.2, s. 408

Atasözündeki (أُجْدُ) lafzı, ismi tafdil veznin de olup, zenginlik, barındırmak ve muhtaç olmamak, güçlü olmak anlamındadır.⁵⁷ Dolayısıyla övülen şahsın, canlılar için elzem olan şeylerin yetişmesine sebep olan su ve topraktan da verimli, gayretli olduğuna mübalağalı bir şekilde dikkat çekilmektedir.

Toprağın verimliliği, zenginliği ve hayatın sürdürülmesindeki önemi pek çok şiirde de edebi olarak dile getirildiğine şahit oluyoruz.⁵⁸

Mitolojide su, evrenin tüm potansiyelini ve tohumlarını içinde barındıran bir rahim olarak düşünülmüştür.⁵⁹ Bununla birlikte kadim toplumlar açısından su en yalın ifadesiyle hayat demektir. Toplumumuz suya (yağmura), “Rahmet” rahmet adını vermişlerdir. Bu da bereketin kaynağı anlamında kullanılmıştır.

Mezkûr atasözünde ise “sudan ve topraktan daha üretken, çalışkan, verimli” nitelemesiyle işaret edilen kişinin ya da duruma göre ifade edilen mekânın üretkenliğine, verimli oluşuna dikkat çekilmektedir.

1.22. أرق من الهواء وأرق من الماء⁶⁰: O, havadan ve sudan daha saftır/temizdir.

Atasözünde geçen (أرق) lafzı, ismi tafdil veznin de olup çok berrak, temiz, saf, arı, yumuşak mülayim olmak anlamı vardır.⁶¹

Atasözünde havanın ve suyun berraklığı, temizliği, arılığı ve diğer müspet anlamada özelliğinden hareketle teşbih sanatına başvurulmaktadır. Övülen kişi saflığı, arılığı, temizliği ve mülayimliği gibi vasıflar dolayısıyla suya ve toprağa benzetilmektedir. Dolayısıyla atasözünde övülen kişinin hava ve sudan daha saf, mülayim, yumuşak huylu olduğuna dikkat çekilmektedir.

1.23. سيل به وهو لا يدري⁶² O farkında değilken sel/nehir akıyor.

Bu atasözünde su kelimesi geçmese de sel, bol ve çok sudan meydana geldiği için çalışma konusuyla ilgisi söz konusudur. “etrafında olup bitenlerden habersiz, gafil, ilgisiz bir kişi için” bu atasözünün söylendiği ifade edilebilir.

Nitekim Necip Fazıl’ın bu atasözünün anlamını destekleyen beyti şöyledir:

Tam otuz yıl saatim işlemiş ben durmuşum

*Gökyüzünden habersiz uçurtma uçurmuşum.*⁶³

Netice olarak bu mesel, “köprünün altından çok sular aktı” atasözünün ifade ettiği anlamı da karşılamaktadır. Böylece suyun atasözünün ortaya çıkmasına akışıyla katkıda bulunduğu görülmektedir.

1.24. لا تَطْعَمَنَّ رزق الماء⁶⁴: Bulanık sudan kesinlikle tatma!

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, c. 1, s.4770.

⁵⁸ Bu bağlamda Aşık Veysel’in meşhur türkü formunda şiirinin ilk kıtası şöyledir:

*Koyun verdi kuzu verdi süt verdi
Yemek verdi ekme verdi et verdi
Kazma ile döğmeyince küt verdi*

Benim sadık yârım kara topraktır. Diğer kıtaları için bkz. Şatıroğlu, Aşık Veysel, *Kara Toprak*.

⁵⁹ Çağlar Abiha, Birsal. "Mitolojiden İnsana Dört Unsur Üzerine Bir İnceleme". *BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 2018/1 (Mayıs 2018), 38-56

⁶⁰ el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu'l-Emsâl*, s.273

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, c. 1, s.1732.

⁶² el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu'l-Emsâl*, s. 287

⁶³ Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:46, İstanbul, s.36.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, s.1771.

⁶⁵ ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fi Emsâli'l-Arab*, s. 280.

الرُّنْقَة lafzı, havuzun dibinde kalan bulanık su anlamına gelmektedir. Atasözü, kötü insanlarla birlikte olmanın doğru olmadığını ifade etmek için nehiy sıygasıyla söylenmiştir.⁶⁶

Atasözünde kötü insan, bulanık suya benzetmiştir. Bulanık olan suyun içilmesi mümkün değilse, kötü insanla da beraber olmak, onunla dost olmanın da uygun olmayacağına dikkat çekilmektedir. Yine bulanık suyun içi görülmediği için mahiyeti ve muhtevası yeteri kadar anlaşılabilir. Mahiyetini ve nasıl olduğunu bilmediğimiz bir şeyin veya bir kimsenin zarar verme ihtimali olabilir. Bu sebeple insan kendisine yönelecek bir tehlikeye karşı dikkatli olmalıdır.

Ayrıca atasözünde “kesinlikle tatmayın” şeklindeki te’kitli nehy sığası, “beraber olmayın, dost olmayın” ifadesinden kinayedir. Zararı dokunacak insanlarla beraber olmak kişinin zarar görmesine veya güzel ahlâkını bozmasına neden olabilir. Bu açıdan da atasözündeki yasaklama esasen bir ikaz niteliği taşımaktadır.

Sonuç

Atasözleri, tüm dillerde olup uzun bir tecrübenin sonucunda ortaya çıkan kısa özlü sözlerdir. Mana bakımından kültürlerimize göre az çok aralarında farklılıklar olabilmektedir. Ayrıca bazı dillerdeki atasözleri, din, dil, tabiat, kültür vb. farklılıklardan dolayı diğer dillerde bulunmamaktadır.

Özellikle su, önemine binaen atasözlerinin ortaya çıkmasında ayrı bir yeri vardır. Nitekim klasik sanatlarından biri olan ebru, suyun üzerinde icra edildiği için “suyun rüyası” olarak tanımlanması, suyun sanatı da derinden etkileyen gücünü de göstermektedir.

Arap atasözlerinin bir kısmı edebi özellikleri dolayısıyla hakiki anlamının dışında mecaza kaydı görülmektedir. Dolayısıyla temel anlamının dışında mecazlı bir anlatımla serdedildikleri söylenebilir.

Atasözlerinde geçen su lafzının bağlamına göre muhtelif anlamlar kazandığı bu çalışmada net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ayrıca su lafzının, bazı mesellerin doğuşuna sebep olduğu ya da daha güzel anlam kazanmasında büyük rol oynadığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

Bilinmektedir ki, su insan hayatının idamesi için en önemli ihtiyaç maddelerinden biridir. Su, kâinatın özünü teşkil eden “Anâsır-ı Erbaa”dan biri olarak kabul edilir. Dinî literatürde ise yaratılan her şeyin özünü teşkil etmektedir. Onun pek çok özelliğinden dolayı atasözlerinin teşekkülünde en önemli temalardan birisi olduğu araştırmada ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda akışı, tatlılığı, temizliği, berraklığı, saydamlığı, tüm canlıların ihtiyaç duyulması, bitkilerin ve ağaçların yetişme ve verimli olmasına etkisi gibi özellikleriyle müspet anlamdaki Arap atasözlerinin doğuşuna zemin hazırladığı görülmektedir. Bulanıklığı, boğazı düğümlemesi, tuzluluğu, eritmesi, boğması, sel şeklinde akışı gibi özellikleriyle de sosyal ilişkilerde dikkatli olunması ve olumsuz ahlaki davranışların yerilmesi şeklinde atasözlerinde yer almıştır.

Sonuç olarak canlıların daima ihtiyaç duyduğu suyun, pek çok özelliği atasözlerinin ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmektedir. Ayrıca faydası bakımından daha fazla, bulanık olması gibi özelliklerinden dolayı daha az atasözünün neşet etmesine vesile olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁶⁶ ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fi Emsâli'l-Arab*, s. 280.

Kaynakça

- Ahmet Zeki Safvet, *Hutabü'l Arab Fî Usûri'l Arabiyyeti'z Zehideti*, Mektebetü'l İlmîyye, Beyrut, 1933.
- Aksoy, Ö. Âsım, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi. İstanbul, 2015.
- Askerî, Ebû Hilâl, (trs) *Cemheratu'l-Emsâl*, Erişim:(29.10.2023) <https://www.al-mostafa.com/>
- Bulut M, *Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Dil ve Kültür Aktarımı Aracı Olarak Atasözleri ve Deyimlerin Önemi*. Electronic Turkish Studies, 2013.
- Çağlar Abiha, Birsal. "Mitolojiden İnsana Dört Unsur Üzerine Bir İnceleme". *BENGİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 2018/1 (Mayıs 2018)
- Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Emre, İsmet, *TÜRK DİLİ Dergisi* Mayıs Yıl: 70 Sayı: 833, 2021.
- İbn Haldun, Mukaddime, Lübnan Kütüphanesi, Beyrut 1993.
- İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, Dâru'l Maarif, Kahire, 15 Cilt. 1119.
- Kazan, Ramazan, *Arap Atasözlerinin Oluşumuna Tesir Eden Önemli Etkenler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: /2, Sayı: 47, 2021.
- Meydânî, Ahmed b. Muhammed, *Mecmeu'l-Emsâl*, (tah.Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Kahire, Matbaatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 2 Cilt, 1955.
- Suçin, M. Hakkı, "Arapça Çeviri ve sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları" Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004|Doktora Tezi:
- Şirin H.E, Işık S, Çevik C, Doğru T, Dalkıç T, Solar B. *Deyim Yerindeyse*. 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Teftazânî, Sa'duddin, *Muhtasaru'l-Meânî*, Salâh Bilici Kitap Evinin Ofseti, İstanbul, 1304.
- Tolstoy, Lev N. *İnsan Ne ile Yaşar*, 1. Baskı, İstanbul, Sis Yayıncılık, 2011.
- TDK, *Türk Dil Kurumu sözlükleri*, "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" Erişim:(29.10.2023) <https://sozluk.gov.tr/>
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b.Umer, (trs) *el-Mustaksâ fi Emsâli'l-Arab*, Mektebet'ün Nur
" Tahmîlü'l Kitabi'l Mustaksa fi Emsâli'l Arap Pfd" Erişim: 28.10.2023. <https://www.noor-book.com>.